

váló elméleti háttérrel és alaposan dokumentált gyakorlati példákkal alátámasztva. Legáltalában ennyire értékes a munka abból az okból kifolyólag, hogy a tanár-kutató szerepében a szerző megosztja saját észrevételeit, reflektál saját tanítására és arra, hogy a kutatás eredményeit miként tudja visszacsatornázni oda, ahol a legnagyobb szükség van rá: az osztályterembe.

A könyvet minden gyakorló nyelvtanárnak ajánlom, hiszen empirikus adatok tükrében mutatja be a feladatközpontú nyelvtanításban rejlő lehetőségeket, módszertanilag is inspiráló, mivel számtalan hasznos ötlet mérhető belőle a kommunikáció és interakció gyakorlására. Hasznos lehet a tanárképzésben résztvevő hallgatók, de oktatók számára is, hiszen az ő munkájuk befolyásolhatja, hogy miként alakul a beszéd- és interakciófejlesztés gyakorlata a magyarországi idegennyelv-tanításban.

IRODALOM

- Dombi Judit – Nikolov Marianne – Ottó István – Öveges Enikő (2009): Osztálytermi megfigyelések tapasztalatai szakképző intézmények nyelvóráin. *Iskolakultúra*, 19/5–6, 16–39.
- Medgyes, P. – Nikolov, M. (2014): Research in foreign language education in Hungary (2006–2012). *Language Teaching*, 47/4, 504–537.
- Nikolov Marianne (2011): Az idegen nyelvek tanulása és a nyelvtudás *Magyar Tudomány*, 172/9, 1048–1057.
- Nikolov Marianne – Nagy Emese (2003): „Sok éve tanulok, de nem jutottam sehova”: Felnöttek nyelvtanulási tapasztalatai. *Modern Nyelvetanítás*, 9/1, 14–40.
- Nikolov Marianne (2003): Angolul és németül tanuló diákok nyelvtanulási attitűdje és motivációja *Iskolakultúra*, 13/8, 61–73.

Dombi Judit

Andrić Edit

Fordításkritika. Kritika prevoda

Novi Sad: Filozofski fakultet. Újvidék:

Bölcsészettudományi Kar, Újvidék, 2017.

376 p.

ISBN 978-86-6065-414-6

A kötet Andrić Edit másfél évtized alatt a fordításkritika témakörében írt tanulmányait gyűjti egybe. A fordításhoz kapcsolódó kérdéseket és problémákat nyelvészeti megközelítésből tárja az olvasó elé. Célja egy olyan összegző kötet közreadása, amely esettanulmányokon keresztül szemlélteti a forráskritika alapjait és kiemelt kérdéseit. A kiadvány fókuszában a szerb és magyar nyelvű fordítások állnak. Egyaránt foglalkozik délszláv (Ivo Andrić, Jovan Jovanović Zmaj, Jovan Sterija Popović, Meša Selimović) és magyar (Csáth Géza, Gion Nándor, Herczeg Ferenc, Kosztolányi Dezső, Tolnai Ottó) költők, prózaírók műveivel. A fordítók közül kiemelt figyelmet szentel Csuka Zoltán munkásságának, de felhasználja Mladen Leskovic, Lazar Merković, Létmány István, Sava Babić, Szászy István, Vickó Árpád szövegeit is.

A kiadvány részben korábban már más fórumokon megjelent kritikákból épül fel. A szerző több esetben a bevezetőben utal arra, hogy milyen alkalomhoz kapcsolódva látott napvilágot egy-egy tanulmány, azonban szerencsés lett volna lábjegyzetben a pontos bibliográfiai tételt is megadni. Különböző időpontokban, alkalmakra más-más aspektusból megírt munkákat egy kötetbe összefoglalni nehéz vállalkozás, főként akkor, ha a tanulmányok ráadásul nem is egy, hanem rögtön két nyelven készültek. Andrić Edit jó megoldást választott a probléma kezelésére, a munka középpontjába a fordítást mint műveletet helyezi s jellegéből, típusából, műveleteiből kiindulva rendezi el az egyes szövegeket. Ez a magyar nyelven írt kritikák esetében megfelelően érvényesül, ami alapján ki is alakul a két főbb fejezet, a *Műfordítás* és a *Szakfordítás*. Az első további alfejezetekre oszlik: *Versfordításra*,

Drámafordításra és Prózafordításra. A kiadvány strukturálása során felvesz azonban egy nyelvi szempontot is, amely alapján a négy szerb nyelven írt tanulmányt leválasztja; belőlük külön fő fejezetet hoz létre. Ez a megoldás nyelvi, részben tematikus szempontból megmagyarázható, de nem teszi szükségesé a teljesen új (fő)fejezetbe sorolást. A kötet szerkezetének logikája alapján ugyanis a műfordításokon belül a prózafordítások közé a tanulmányok beillenek, s egységüket megőrizve alfejezetként problémamentesen megjelenhetnek volna.

A kötet elején a kétnyelvű tartalomjegyzéket (3–4.), a magyar és szerb nyelvű bevezetőt követően (5–8.) a főbb fejezetekbe be nem sorolt *Fordításkritikai* szempontok című tanulmány áll (9–17.). A munka olyan általános kérdésekkel foglalkozik, amelyekkel a kezdő fordítók és hallgatók találkozhatnak, egyúttal pedig a kötet tanulmányaihoz egyfajta elméleti bevezetést ad. A szerző a fordítás kritikáját kétdimenziós jelenségként definiálja, amely egyszerre értékeli a forrásnyelvi szöveg és a fordító teljesítményét, miközben mérlegeli a fordítás „nyelvének természetességét, érthetőségét, ún. olvashatóságát...repcióját a célnyelvi kultúrában” (9). Olyan folyamatnak tartja, amelynek szükségszerűen ki kellene terjednie a kommunikáció minden tényezőjére, ám véleménye szerint ez nem mindig valósul meg (15–16.). A tudományterület feladatát a szöveg két változatának lokális és globális jegyeket egyaránt felhasználó makro- és mikroelemzésében látja. A szerző már a bevezető tanulmányában példákkal szemléltetve rátér néhány fordítói hibára (pl. félrefordítások) és a sikeresen megoldott problémákra (pl. kulturális kontextus eltérése), amelyek a későbbi fejezetek során részletesen is tárgyalásra kerülnek. Andrić egy bevezető tanulmánnyal kiváltja, hogy minden kritika elején újból leírja az általa használt szempontrendszer(ek) elméleti hátterét. Teszi mindezt olyan formában és nyelvezettel, amely a laikus számára is feldolgozható. A kötetnek nem célja a fordításmélet részletes bemutatása, ehelyett

„inkább az átváltási műveletek alkalmazásának szemléltetéséről” kíván képet adni (6). Felmerül azonban a gondolat, hogy mivel a kötetet „a fordítás mesterségének fortélyával” most ismerkedő hallgatóknak és azon személyeknek, akiknek „nincs módjukban fordításméleti képzésben részesülniük” (6) egyaránt ajánlja, szerencsés lett volna a tudomány elméleti hátterét némileg részletesebben bemutatni, s az idézett Papp Györgyön kívül más szakirodalmi forrásokat, nézőpontokat és módszertanokat is bemutatni, legalább a további lehetőségek felvillantásának szintjén.

A bevezető szakaszokat az esettanulmányok követik, melyekben a már felvázolt szempontok alapján létrehozott kritikákat olvashatják a hallgatók. Az *Egy Zmaj-vers és fordítás összevető szövegnyelvészeti elemzése* című tanulmányban (23–32.) Jovan Jovanović Zmaj Đulići (Rózsák) Szász-féle fordításának kritikáját ismerhetjük meg. Az elemzés igen alapos, a formától fokozatosan jut el a nyelvészeti kérdésekig, például a birtokviszony főnévvel történő explicitté tételéig, melyeket azonban nem választ el élesen az irodalomtudományi kérdésektől (szótagszám, ritmika, rím). Felhívja a figyelmet a fordító hibáira, ugyanakkor erényeire is, melyek közül kiemeli azokat a helyeket, ahol némi szabadsággal élve nem szó szerint adta vissza a forrásszöveget, hanem hangulatában (31). Az alfejezet további tanulmányai ugyanazon versek különböző fordításait hasonlítja össze a szerző. Az *Egy Tolnai-vers horvát és szerb fordításában* (33–46.) két külön (ám egymáshoz közeli rokon)nyelvre, míg az *Egy Kosztolányi-vers két szerb fordításában* (47–59.) egyazon célnyelvre történt fordítások párhuzamos elemzését végzi el Andrić. *Tolnai Ottó A tengerről énekelve* versének 2006-ban Helena Molnár jóvoltából horvátul, Sava Babić jóvoltából pedig szerbül megjelent fordításait a központosítás hiánya miatt, a kutató által kijelölt kisebb egységekre bontva (egyől három sorig) láthatjuk. Tagolása következetes, az értelmezést nagyban segítő. Az összevetésben kiemelt kér-

désként jelenik meg a magyar és a délszláv nyelvek közti tipológiai különbségből eredő szerkezeti sajátosságok megoldása, amelyek kihathatnak például a szórendre, az esetek kifejezésére vagy az eljárók használatára. Ezzel összefüggésben párhuzamosan követhetjük végig az egyes lexémák fordításának bemutatását, az eredmény mellett felhívva a figyelmet azokra a lehetőségekre, amelyek a szóképlet alapján még a műfordítók rendelkezésére álltak. Külön érdekesség ez olyan nyelveknél, amelyeknek részben közös a szókincsük. Kosztolányi Dezső *Most harminkét éves* vagyok című művének Mladen Leskovac és Lazar Merković által készített fordításaiban a fordítói egyéniségből eredő különbségek hatását látjuk a szövegeken. Leskovac a szövegűségeket, míg Merković a hangulat visszaadását helyezi előtérbe. Habár egy célnyelven belül történik meg a fordítás, a fordítók szemlélete több esetben is eltéréseket eredményez. A különbség a szinonimák használatától, az előző fordítások esetében is megjelenő szófaji változások mellett, egészen a szintaktikai módosításokig terjed. Andrić Edit az esettanulmányokon keresztül azt kívánja bemutatni, hogy ugyanazon versnek is változatos lehet a fordítása. A szerb fordítások között érezhetően Merković munkáját tartja kreatívabbnak, ugyanakkor minőségbeli értékítéletet nem hoz, mindkét megközelítést szükségesnek véli. Molnár és Babić munkássága között hasonló összehasonlítást nem találunk.

A versek után drámafordítások problematikáját mutatja be a szerző kritikáin keresztül. *A Todor Manojlović A centrifugális táncos című darabjának fordítása* Csuka Zoltán munkáját dolgozza fel (63–109.). A szerző röviden felvázolja Csuka fordítói egyéniségét, amiből kiindulva szemlélteti, hogy milyen tényezők működhetnek a transláció hátterében. Véleménye szerint igazán sikeres fordítás csak akkor hozható létre, ha a fordító nem csak ismeri a két nyelvet és kultúrát, de azt magáénak is érzi, otthonosan mozog benne, amire Csuka példaként szolgálhat. A Ma-

nojlović-fordítás bemutatása ezúttal az eltérések szempontjából történik. A kritika előbb a problematikusnak minősített eseteket sorolja fel. Külön kategóriaként felveszi a fordítás-tól független eltéréseket, ahová szerkesztői, helyesírási, hangtani különbségeket sorol. Ezt követően a hibás megoldásokat tárgyalja, külön választva a grammatikai eltérésből eredő hibákat (névelő, szám, személy, ige-kötők használata, vonzat, szórend, szerkezetűkrözés), a lexikai tévesztéseket (alaki tükrözés, téves szóalak, nem megfelelő lexémák), valamint a szintaktikai és jelentésbeli különbségeket (tartalmi/grammatikai implicitás, felesleges explicitás, tükrőfordítás, körülményes megfogalmazás, félreértés és tárgyi tévedés, hiányos mondatok kiegészítése, alkotói szabadság). Ezt követően a szerző az általa jónak minősített megoldásokat mutatja be átfogalmazott mondatok, tartalmi explicitás, grammatikai explicitás, implicitás, szólások, és szójátékok alkategóriák alatt. A jelenségek bemutatása kétségkívül alapos és aprólékos. Andrić a művek elemzését és kritika feldolgozását segítő példaanyagát a fent felsorolt csoportokba rendezi. Nagyszámú és gyakran merőben eltérő jelenségeket rendszerbe sorolni nehéz feladat. A jelen tanulmány szempontrendszerének alapjai logikusak, megvalósításukban azonban helyenként következetlenségeket találunk, mint például az alkotói szabadság lexikai tévesztések alatti tárgyalásánál, amelyről a kutató maga is elismeri, hogy nem illeszkedik a kategóriába. A Jovan Sterija Popović *Felfuvalkodott tők* című darabjának Létmány István által készített fordításáról szóló kritika (111–125.) a szerbről magyarra történő transláció néhány problémáját vázolja föl. Szemléletében illeszkedik az előző tanulmányhoz, de némileg kisebb példaanyagon. Főbb pontjai a szemantikai, alaki, szintaktikai, frazeológiai eltérések, melyekre időnként színről színre haladva látunk példákat, máskor a helyek megadása nélkül. A tanulmány hangsúlya, amire összegzésében a szerző is utal, a hibákon van. Ezt ellensúlyozandó, végezetül

néhány jónak minősített megoldás is helyet kap, melyek közül a szójátékokra példát is láthatunk.

A műfordítások utolsó, ám legterjedelmesebb alfejezete prózafordításokat bemutató tanulmányokból tevődik össze. Az összeállítás igen változatos a fordított alkotás műfaját, illetve az elemzések aspektusát tekintve. Meša Selimović *A dervis és a halál* című regényének magyar fordításáról szóló kritikája (129–154.) szintén Csuka Zoltán munkájából hoz példákat. A szerző e felsorolást három csoportra osztja: fordítói tévedések vagy hiányos fordítások, helyes részletek, eltérés eredeti és fordítás között egy fordítói alternatíva következtében (129–130.). A jelenségeket ismét alkategóriákra bontva ismerhetjük meg, az alaktanra, szintaxisra, szemantikára fókuszálva. A szempontok sorrendje olykor keveredik, az eligazodást köztük alcímekkel próbálja segíteni a szerző. A kifogásolható esetek sorát Andrić az elírásokkal és az általa elégtelennek minősített megoldásokkal zárja. E két utóbbi kategória felvétele elengedhető lett volna, mivel az elsőről maga is bevallja, hogy eredetét tekintve bizonytalan a csoport; a másik pedig a már létező egységekbe is beilleszthető. A jónak minősített esetek három alkategóriába: a kompenzációba, grammatikai explicitás/implicitásba és tartalmi explicitás/implicitásba rendeződnek. A kategóriák tágak, ami ez esetben nem minősíthető hibának, mivel egyfelől kevés példa áll rendelkezésére a szerzőnek, másfelől a további alkategóriák már túlzott széttagolták volna felsorolását, ezzel az egész tanulmány szerkezetét károsítva. A jelenségek harmadik nagy csoportja a „Fordítói választások”. Mindenképpen előny, hogy ezeket (más tanulmányával szemben) már nem sorolja a jó vagy a rossz minőségek alá. Az alfejezet célja ugyanis, hogy a fordítók előtt álló lehetőségek sokszínűségéből adjon ízelítőt.

A következő tanulmányok a teljes művek helyett sokkal inkább a transláció egy-egy kulcsmomentumára koncentrálnak, s azok bemutatására törekednek. *A Gyurkovics-lá-*

nyok szerb fordításáról Herceg Ferenc regényének Jaša M. Prodanovićnak tulajdonított translációját mutatja be (155–178.). Az elemzés fókuszában a létrejött alkotások nyelvezetének archaikussága áll, amely az igeidők használatában és a szókincs elemein érzékelhető leginkább. A századfordulón megjelent mű és fordítás természetesen nem mentesülhet nyelvhasználatában a társadalmi-történeti kontextusától, így mindkét nyelv esetében tetten érhető a jelen szinkroniához viszonyított archaikus színezet. A lexika részletes bemutatásában szerepet kapnak a hangalaki, jelentésbeli és szerkezeti változások, az interferencia jelenségének ismertetése gazdag példaanyaggal, de ismét a szempontok keveredő sorrendiségében. A tanulmányt a grammatikai átváltási műveletek rövid bemutatása zárja. Az *Átváltási műveletek Gion Nándor Virágos katona című művének fordításában* (Vickó Árpád munkája [179–208.]) és az *Átváltási műveletek Csáth Géza novelláinak szerb fordításában* (Sava Babić munkája [209–233.]), az *Esti Kornél, avagy Kornel Večernji* (fordítás Sava Babić [235–253.]) című tanulmányok gazdag példaanyagon keresztül a fordítás lépéseit szemléltetik. A kritikák a korábbi tanulmányokban ismertetett szempontrendszerek elemeit felhasználják, azonban ki kell emelni, hogy Gion és Kosztolányi fordításokkal kapcsolatban külön fejezetet kapnak a tulajdonnevek, röviden felvázolva a nevek fordításának (és fordíthatóságának) problematikáját és a mű egészére gyakorolt hatását. Az onomasztikai kérdések a fejezet utolsó tanulmányában, az *Alaki tükrözések Sinkó Ervin naplójegyzeteiben* (255–266.) is hangsúlyosak. Utóbbi kritika az interferencia szempontjából tulajdon- és köznevek, valamint a mondatértékű idézések mutatja be.

A kiadvány második nagy fejezete a szakfordítás kérdéskörét mutatja be, ezen belül a jog és társadalom-politika nyelvezetére koncentrálnak. *A jogi szaknyelv frazeológiája* című tanulmány (269–281.) a fordítástudomány speciálisabb kérdéseivel foglalkozik.

A vizsgálat tárgyát a hivatalos lapokban (VAT Hivatalos Lapja, Novi Sad Város Hivatalos Lapja) megjelenő törvények, határozatok, jogszabályok nyelvhasználatában előforduló állandósult szókapcsolatok, vonzatok, kifejezések képezik. Andrić Edit összeveti az eredeti szerb szövegeket a magyar fordításokkal, felhívja a figyelmet az eltérésekre. A jogi és társadalompolitikai frazémákról megállapítja, hogy köznyelvi elemekből épülnek fel, s csak használatuk által válnak frazémává. A transláció során ezért a fordítónak el kell szakadnia a forrásnyelvtől, s alkalmazásukban a célnyelvben létező frazémákból kell merítenie. A jogi és társadalom-politikai terminológia általános kérdéseiben (284–291.) gazdag példanyag segítségével szemléltet néhány főbb terminológiai kérdést: összeveti a magyarországi, a vajdasági magyar és a szerb terminusok sajátosságait. Megállapítja, hogy a vajdasági szaknyelvben nagyobb mértékben vannak jelen a másnyelvi kifejezések, mint a magyarországiiban, és felhívja a figyelmet a szerb nyelvből átvett terminusok, a szlavizmusok, tükörfordítások nagy mértékére. A kötet előző fejezeteihez hasonlóan némely fordítói sajátosságot külön is kiemel. Ilyenek például a szókinszbeli eltérések, amelyekről megjegyzi, hogy olykor nem teszik lehetővé egy-egy lexéma egyetlen szóval történő visszaadását, ezen esetekben a megfelelő fordítás szókapcsolatok vagy körülírások révén valósulhat meg.

A kiadvány harmadik egysége szerb nyelvű kritikákat foglal egybe, melyek témája Csuka Zoltán Ivo Andrić fordításai. A *Prevod romana Na drini ćuprija* (295–314.) című tanulmányban előbb röviden megismerhetjük Csuka életét és Ivo Andrićhoz fűző kapcsolatát, majd a fordítás kiadásának rövid történetét. A fordítás elemzése a már korábban ismertettet szemponatok alapján épül fel, ahogyan az *Oluja nad dolinom ili Travnička hronika* (316–334.) *Prevodilački postupci u mađarskom prevodu Proklete avlije* (336–360.), *Prevod roamna Gospođica*

na mađarski jezik (361–376.) kritikákban is. Meg kell azonban jegyezni, hogy az elemzéseknek szervezesebb részét képezi a szerb nyelv archaizmusainak bemutatása, különös tekintettel az oszmántörök nyelv hatásaira. Az interferencia következményei ugyanakkor a grammatika kapcsán is említésre kerülnek, hiszen a szerb nyelvben és Ivo Andrić regényeiben is sajátos hangulatot adnak.

Andrić Edit forráskritikai tanulmánygyűjteménye gazdag példaanyagával segíti a fordítástudománnyal jelenleg ismerkedő hallgatókat. Problémaközpontú megközelítésével irányadó lehet számukra az elméleti ismeretek gyakorlatba való átültetése során. A kötet további erénye, hogy részletesen bemutatja ugyanazon translációs műveletek működését különböző szövegtípusokon, ezáltal bepillantást enged a fordítói munka rétegeibe és sokszínűségébe, valamint rávilágít annak komplexitására is.

Kocsis Zsuzsanna

Kovács Judit

Iskola, nyelv, siker.

Harmincéves a hazai kéttannyelvű oktatás

Budapest: Eötvös József Könyvkiadó, 2018. 128 p.

ISBN 978-963-9955-79-0

Keveseknek jut eszébe az iskolai nyelvoktatásról a siker. A legtöbben – tanulók, szülők, még tanárok is – az unalmat, az eredménytelen fáradozást, az idegen nyelven való megszólalás kínos kudarcát és a sikertelen nyelvvizsgát társítják hozzá. 2020-tól pedig akár a felsőoktatásba bejuttatás lehetetlenségét is, hiszen ekkortól csak egy középfokú – az európai kategorizáció szerint B2-es – nyelvvizsga birtokában lehet valakiből egyetemi polgár.